

Utveckla natur- och kulturturismen!

Redovisning av regeringsuppdrag från 2006, uppdrag 50. Program för utveckling av natur- och kulturturism på Gotland.

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	SAMMANFATTNING	1
2.	INLEDNING	1
3.	SKYDDADE OMRÅDEN PÅ GOTLAND	2
3.1.	Skötseln av skyddade områden	2
3.2.	Bidrag från Naturvårdsverket till Länsstyrelsens skötsel av länets naturreservat m.m.	3
3.3.	Bidrag från Riksantikvarieämbetet till Länsstyrelsens skötsel av länets kulturmiljö m.m.	3
3.4.	Uppdragsverksamhet inom landskapsvård och Skogsproduktion	3
4.	OMVÄRLDSANALYS	4
4.1.	Turistisk omvärldsanalys för Gotland	4
4.1.1.	Natur- och kulturturism	5
4.1.2.	Kommentar	6
4.2.	Landsbygdsturnén	7
4.3.	Intervjuer med entreprenörer inom besöksnäringen	8
4.4.	Fisketurism	9
5.	VISION OCH MÅL	9
6.	STRATEGI	10
7.	FINANSIERING	11
7.1.	Medel för regional utveckling	11
7.2.	Landsbygdsprogrammet 2007-2013, inklusive Leader	11
7.3.	Arbetsförmedlingen - Starta eget	11
7.4.	Europeiska Fiskefonden	11
8.	UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING	12
9.	PILOTSTUDIE	12
10.	BILAGA	12
10.1.	Uppdrag 50 i Regleringsbrevet	12
10.2.	Projektplan och organisation	13
10.3.	Definitioner i Turismens Utredningsinstitutets "Turistisk omvärldsanalys för Gotland"	14
10.4.	Naturens Bästa	14
11.	LITTERATUR, INFORMATION, LÄNKAR	15

Utveckla natur- och kulturturismen!

Redovisning av regeringsuppdrag från 2006, uppdrag 50.

Program för utveckling av natur- och kulturturism på Gotland

Text: Peranders Sandström, Majvor Östergren.

Rapporten finns även tillgänglig på Länsstyrelsen i Gotlands läns hemsida www.i.lst.se

Omslagsfoto: Bertil "Berra" Marcusson, Visby.

Förord

Gotland är ett län med otroliga natur- och kulturvärden. Många instämmer i detta. Under alla år som besökare gjort en visit på ön har man prisat både öns unika natur men också det kulturarv som finns. Idag är natur- och kulturturism en del av en växande global upplevelsemarknad, men de vackra natur- och kulturmiljöerna säljer inte sig själva. Många skyddade områden och miljöer skapar i sig ingen turism, till detta krävs det både entreprenörer och en vilja att skapa hållbara företagsprojekt. Dessutom krävs ett företagsklimat som tillåter ett hållbart nyttjande av dessa miljöer. Vi tror att vi med detta program visar att just de miljöer och områden som har ett skydd kan bidra till att utveckla turismen. Programmet har också pekat på att en viktig förutsättning för en hållbar turism är just det faktum att det finns ett skydd kring miljöerna. Ett skydd som ger möjlighet att upplåta åt en entreprenör att kunna formulera en affärsidé som genererar sysselsättning och tillväxt till Gotland. Att skyddet i sig skapar förutsättningar för en kommersialisering har varit en upptäckt för många av oss som varit involverade i projektet.

Vi har formulerat en vision enligt följande:

Om tio år bidrar Gotlands unika natur- och kulturmiljö på ett väsentligt sätt till öns hållbara tillväxt.

Jag vill tacka alla som medverkat i detta projekt och hoppas att vi om tio år kan se tillbaka på en turismutveckling på Gotland där detta program varit en bidragande utvecklingsfaktor.

Thomas Persson
Länsstyrelsen på Gotland

1. SAMMANFATTNING

I regleringsbrevet till Länsstyrelserna för 2006 gav regeringen ett särskilt uppdrag till fem olika länsstyrelser, däribland Länsstyrelsen i Gotlands län. Uppdraget bestod i att producera ett program för utveckling av natur- och kulturturism kopplat till övrigt strategiskt programarbete, främst det regionala utvecklingsprogrammet (RTP) och landsbygdsprogrammet.

På uppdrag av Gotlands kommun och Länsstyrelsen har Turismens Utredningsinstitut, TUI, genomfört en omvärldsanalys för Gotland. Enligt TUI finns det tre typer av naturturism: naturen som arena, naturen som mål och arena och naturen som mål samt fyra grupper av naturturister: sportiga, bekväma, sociala och naturintresserade. Grupperna har olika behov, konsumtions- och besöksmönster, vilket är viktigt att ta med i beräkningen för att minimera konflikter mellan olika målgrupper och intressenter.

Kulturturism delas in i två olika typer, dels den estetiska kulturen i form av konst, musik, teater osv. och dels den social-antropologiska kulturen som innehåller seder, attityder, värderingar, matkultur, umgängessätt, språk mm. Dessa båda typer kan dessutom delas in i dätida och nutida kultur.

Som komplement till omvärldsanalysen genomfördes en turné på landsbygden i mars 2007. I augusti och november samma år arrangerades två uppföljningsseminarier för deltagarna i landsbygdsturnén. Dessutom genomfördes ett antal intervjuer med gotländska entreprenörer med anknytning till natur- och kulturturismen i länet.

Programmet har avgränsats till att främst handla om skyddade områden och hur dessa kan nyttjas för hållbar natur- och kulturturism. Den långsiktiga hållbarheten ur såväl social som ekonomisk och ekologisk synpunkt är grundförutsättningen för det utvecklingsarbete som beskrivs i programmet.

Vision och mål har formulerats för natur- och kulturturismen på Gotland. Till dessa har en strategi kopplats, genom vilken målen skall förverkligas. Förutsättningen för arbetet är att programmet integreras i det kommunala strategiarbetet, främst det Regionala Tillväxtprogrammet (RTP). I programmet redovisas även olika finansieringsmöjligheter. Slutligen föreslås en pilotstudie för att illustrera möjligheterna för entreprenörer inom natur- och kulturturismen att utveckla sin verksamhet inom skyddade områden.

2. INLEDNING

I regleringsbrevet till Länsstyrelserna för 2006 gav regeringen ett särskilt uppdrag (uppdrag nr 50, bilaga 1) till fem olika länsstyrelser, dvs. Länsstyrelserna i Gotlands, Jämtlands, Norrbottens, Värmlands och Västra Götalands län. Uppdraget bestod i att producera ett program för utveckling av natur- och kulturturismen i respektive län. Arbetet var tänkt att genomföras inom ramen för den regionala utvecklingen och skulle därmed kopplas till övrigt strategiskt programarbete, främst det regionala utvecklingsprogrammet (RTP) och landsbygdsprogrammet. I de län som har ett regionalt självstyrelseorgan förutsattes ett nära samarbete mellan detta och Länsstyrelsen.

Arbetet med det länsvisa programmet skulle genomföras i nära samverkan med andra aktörer i länet, t.ex. turistnäringen och kommunen, vid behov även med övriga länsstyrelser med samma uppdrag. Programarbetet skulle förankras genom samverkan med lokala intressenter, såsom markägare och ägare av vatten men även med de personer, företag och intresseorganisationer som inte äger men brukar både mark och vatten. Grundläggande i uppdraget var att visa hur skyddade områden och andra natur- och kulturvärden kan och bör utnyttjas för en hållbar natur- och kulturturism. Programmet var tänkt att sträcka sig över en tidsperiod på 5-10 år.

Uppdraget redovisas för regeringen (Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet, nuvarande Miljödepartementet) senast den 20 december 2007 (framflyttat till 29 februari 2008).

Avgränsning

Programmet för natur- och kulturturism har avsiktligt avgränsats till att främst handla om skyddade områden, offentligt ägda eller privatägda med fastställda skydds-föreskrifter. Frågan om natur- och kulturguider har inte närmare analyserats, då detta ingår i programmet som helhet.

Avstämning har under arbetets gång gjorts med det uppdrag rörande fisketurism som Länsstyrelserna (och Fiskeriverket) fick i regleringsbrevet för 2007 (uppdrag nr 25). Detta uppdrag har för Gotlands del redovisats till regeringen i november 2007.

3. SKYDDADE OMRÅDEN PÅ GOTLAND

Avsikten med de länsvisa programmen är bl.a. att visa hur skyddade områden och andra natur- och kulturvärden kan och bör nyttjas för hållbar natur- och kulturturism.

Den långsiktiga hållbarheten ur såväl social som ekonomisk och ekologisk synpunkt är utgångspunkten för det utvecklingsarbete som beskrivs i programmet. Utvecklingen av turismen skall gå hand i hand med bevarandet av biologiska och kulturhistoriska värden.

På Gotland skyddade områden och objekt är vid årsskiftet 2007/2008 följande:

- 1 världsarv - Hansestaden Visby
- 1 nationalpark - Gotska Sandön
- 1 nationalpark under utredning - Bästeträsk
- 103 naturreservat
- 1 kulturreseptat - Norrbys i Väte
- 20-talet naturreservat under utredning (ca 5 nya tillkommer årligen)
- 1 förslag till kulturreseptat - Russparken i Lojsta, hästhanteringen
- 1 kombinerat natur- och kulturreseptat under utredning - Fjäle i Ala
- 360 byggnadsminnen - varav 250 i Visby och 10 statliga
- 50 000 fornlämningar/fornlämningsområden
- 12 djurskyddsområden
- 129 Natura 2000-områden
- 28 naturminnen
- 194 biotopskyddsområden samt fridlysta växter och djur

3.1. Skötseln av skyddade områden

En stor del av de skyddade områdena vårdas direkt eller indirekt av Länsstyrelsen, antingen via direkta uppdrag/avtal eller indirekt via bidrag/annat ekonomiskt stöd. Hur dessa insatser riktas – för naturvårdens del - kan idag sägas vara baserat på Naturvårdsverkets program ”Värna, Vårda, Visa – ett program för bättre förvaltning och nyttjande av naturskyddade områden 2005-2015” samt rapporterna ”Skyddad natur – en motor för regional och lokal utveckling” (Naturvårdsverkets rapport 5504, 2005) och ”Effektiv skötsel av skyddade områden” (Naturvårdsverkets rapport 5505, 2005). När rapporterna presenterades gav de uttryck för något av ett paradigmskifte. Naturvårdsverket föreslår här flera kon-

kreta åtgärder för att ändra bilden av skyddad natur från förbud och restriktioner till resurser och möjligheter för lokal och regional utveckling. Det handlar om en större tillgänglighet och bättre möjligheter att använda områdena för olika verksamheter genom reviderade skötselplaner. De skyddade områdena skall bli mer publika och möjliga att använda i kommersiella sammanhang.

Dock är det värt att notera att Naturvårdens insatser redan idag bidrar till att stödja en rad gotländska företag, då de gör det möjligt för många jordbruksföretag att erhålla miljöstöd för sina marker med skyddade områden som ett komplement till jordbruksföretagets övriga intäkter. Själva miljöstöden, dvs. de EU-medel som betalas ut till markägare för landskapsvård, redovisas inte här.

När det gäller kulturmiljövård kommer resurserna till länen via Riksantikvarieämbetets anslag 28:25. Riksantikvarieämbetet har dock inte publicerat någon rapport med motsvarande innehåll som Naturvårdsverkets. Däremot formulerar de i sin omvärldsanalys från 2006 liknande tankegångar. För närvarande pågår en översyn av de s.k. verkställighetsföreskrifterna, vars riktlinjer ligger till grund för de beslut som tas på länsnivå. Det handlar

Fiskelycka. Foto: Lars Vallin.

Gotska Sandön.
Foto: Caroline
Bernander

om bidrag till vård och underhåll av byggnadsminnen samt övrig kulturhistorisk bebyggelse, arkeologiska undersökningar, informationsinsatser och särskilda projekt.

Den allmänna tendensen på riksplanet att vilja främja de skyddade miljöernas betydelse för lokal och regional utveckling är tydlig och märks på flera sätt (ytterst kommer propåerna från riksdag och regering). Så har t.ex. Naturvårdsverket, NUTEK, Riksantikvarieämbetet, Statens kulturråd och Turistdelegationen gett Turismforskningsinstitutet ETOUR i uppdrag att utreda målkonflikter mellan natur, kultur och turism i hållbart utvecklingsarbete (rapport ETOUR U 2005:29).

3.2. Bidrag från Naturvårdsverket till Länsstyrelsens skötsel av länets naturreservat m.m.

Länsstyrelsen får varje år ett bidrag från Naturvårdsverket till arbetet med att bevara, tillgängliggöra och informera om länets biologiska mångfald. För 2007 erhöll Länsstyrelsen närmare 24 miljoner kronor. Dessa medel används bl.a. för att sköta nationalparken Gotska Sandön samt länets alla naturreservat och Natura 2000-områden. En betydande del av denna summa går åt till skötselåtgärder som direkt syftar till att bevara eller förbättra områdenas biologiska mångfald, t.ex. röjningar, stängslingar och skötselavtal av olika slag. Men närmare två miljoner används till att öka områdenas tillgänglighet genom underhåll av vägar och byggande av P-platser samt till byggande av spänger och stättor. Länsstyrelsen satsar även betydande medel på information i olika former, t.ex. skyltar, naturstiggar och informationsskrifter.

3.3. Bidrag från Riksantikvarieämbetet till Länsstyrelsens skötsel av länets kulturmiljö m.m.

Länsstyrelsen får varje år ett bidrag från Riksantikvarieämbetet till arbetet med att bevara, tillgängliggöra och informera om länets kulturmiljö. För 2007 erhöll Länsstyrelsen drygt 10 miljoner kronor. Dessa medel används bl.a. för att bidra till skötseln av kulturresevatet Norrbys i Väte, länets byggnadsminnen, övrig kulturhistorisk bebyggelse, utvalda fornlämningsområden samt vissa arkeologiska undersökningar. Länsstyrelsen satsar även medel på information i olika former, t.ex. skyltar, kulturstiggar, utbildningsinsatser och informationsskrifter.

När det gäller landskap och fornlämningsmiljöer vårdas sammanlagt ca 200 objekt efter individuella skötselplaner och enligt avtal med t.ex. markägare. Dessutom ansvarar man för flera arbetslag som arbetar med renowering av stentunar, röjning och stängsling samt tillverkning av stättor, bänkbord, skyltar m.m. Genom den s.k. fadderverksamheten vårdas ytterligare drygt 400 objekt/områden med hjälp av enskilda privatpersoner och skolklasser. I samarbete med Vägverket upprättas skötselplaner för kulturvägar.

3.4. Uppdragsverksamhet inom landskapsvård och skogsproduktion

Sedan 1998 bedrivs vid Länsstyrelsen i Gotlands län en försöksverksamhet där uppgifter som normalt sköts av Skogsstyrelsen fullgörs av Länsstyrelsen. Inom Länsstyrelsens skogliga verksamhet finns därför bl.a. en särskild uppdragsverksamhet, där man i samarbete med andra myndigheter årligen sysselsätter 90-130 personer. Det

rör sig om arbetslösa, personer i arbetsprövning, med handikapp av olika slag och/eller med lönebidrag i olika former. Arbetet utförs i olika arbetslag om 5-6 personer i max 30 lag. Totalt genomförs ca 20 000 dagsverken, huvudsakligen genom röjning men också genom renovering av kyrkogårdsmurar, läggning av stentunar eller uppsättning av stängsel som t.ex. vid Russparken i Lojsta. Man arbetar med minst 100 olika objekt, ibland upp till 200. Till en tredjedel rör det sig om uppdrag i olika naturreservat men insatser görs också för Länsstyrelsens kulturmiljövård och för privata uppdragsgivare, t.ex. i ängen och betesmarker. Stora uppdrag under 2007 är ett s.k. LIFE-projekt i Hejnum, dvs. ett naturvårdsprojekt finansierat av EU tillsammans med den svenska staten, Länsstyrelsen och lokala organisationer, samt vägrummet mellan Fide och Vändburg i Hamra, det senare på uppdrag av Vägverket. Uppdragsverksamheten omsätter ca 35 miljoner varje år.

4. OMVÄRLDSANALYS

Inför arbetet med det länsvisa programmet har projektledningen låtit göra några analyser. Tillsammans med Gotlands kommun och Gotlands Turistförening har Länsstyrelsen upphandlat en omvärldsanalys som utförts av TUI, Turismens Utredningsinstitut. Vidare har vid sex olika tillfällen på skilda platser på Gotland möten arrangerats med representanter för företag, ideella

organisationer och allmänheten (Lövsta, Fide, Hemse, Östergarn, Lärbro, Färö). Utöver detta har ett antal företagare inom branschen utvalts för enskilda intervjuer. Syftet med allt detta har varit att undersöka förutsättningarna och identifiera möjligheter och hinder för natur- och kulturturism på Gotland.

4.1. Turistisk omvärldsanalys för Gotland

Omvärldsanalysen presenterades av Turismens Utredningsinstitut i december 2006. Man betonar att "rese- och besöksnäringen är en bransch med ljusa framtidsförutsättningar och en stark tillväxt". Framför allt framhåller man utvecklingspotentialen i den internationella turismen.

Vissa tydliga tendenser lyfts fram. Konsumenternas makt ökar. Lågprisflyg och internet spelar en allt större roll. Det globala resemönstret har därmed delvis förändrats. Fler destinationer har blivit tillgängliga för bredare målgrupper. Andelen äldre och mer köpstarka konsumenter blir allt större. Konsumenterna blir också alltmer kunniga och miljömedvetna. Platsen och aktiviteterna blir allt viktigare i förhållande till själva resan. Efter valet av resmål och aktivitet väljer man transport efter pris. Även tidsjakten ökar, man vill hinna mer på kortare tid. Gränser mellan näringar suddas ut. Det går inte längre att utveckla turism utan att ta utvecklingen av lokalsamhället i beaktande.

Russ på
Lojsta
haid.
Foto:
Lena
Hultberg.

4.1.1. Natur- och kulturturism

Sedan 1800-talet har penningstarka samhällsgrupper sökt sig till kust, sjöar och fjälltrakter för rekreation. Trots detta har man sällan pratat om natur- och kulturturism. Det är först under de senaste två decennierna som medvetenheten om naturens och kulturens betydelse för turismen har ökat över lag. Det har därmed blivit allt vanligare att satsa resurser på ökad kunskap om och utveckling av natur- och kulturturism. Genom Ekoturismföreningen har man i Sverige även skapat ett av världens första ekoturismmärkningssystem, ”Naturens Bästa”, en form av kvalitetssäkring. Som besöksmål kan man ansöka om att bli certifierad med ”Naturens Bästa” om man uppfyller vissa grundläggande krav.

I TUI:s rapport framhåller man vikten av att betrakta natur och kultur som ”två sidor av samma mynt”, vilket gör det väsentligt att utveckla natur- och kulturturism i samklang, som en helhet. Man betonar även betydelsen av att skapa balans mellan kommersialisering och nyttjande av natur- och kulturresurser samtidigt som de skyddas och bevaras. Viktiga nyckelbegrepp är samverkan, lokal förankring, gynnande av lokal ekonomi och utveckling av produkter utifrån lokala omständigheter, miljöanpassning av verksamheter och aktiviteter, kvalitet och äkthet samt mer tillgänglig information och kunskap.

Det finns idag en ökad efterfrågan på aktiviteter i kultur- och naturmiljöer kopplat till information, kunskap och lärande. Stora organisationer och företag som LRF och Sveaskog har hakat på den trenden. I 2006 års kampanj från LRF framställs det svenska landskapet som ett ”upplevelselandskap” och inte ett produktionslandskap. Liksom Sveaskog har LRF startat ett dotterbolag ”Upplev Landet” som marknadsför och säljer upplevelser baserade på naturen.

Men det finns olika typer av natur- och kulturturister. Mycket tyder på att den grupp som söker rena vildmarksupplevelser är relativt liten och spenderar förhållandevis lite pengar. Däremot växer den större grupp som vill uppleva naturen men på ett mer ”bekvämt” och lättillgängligt sätt eller där naturen används som arena för diverse aktiviteter.

Service och infrastruktur som transport och boende är visserligen förutsättningar och medel för att besökare ska kunna ta del av destinationens utbud men de verkliga ”dragarna” och där mycket av attraktionskraften ligger, där det unika finns, är just i naturen och kulturen. Detta har konstaterats i såväl akademiska kretsar som i rese- och besöksnäringen. Attraktioner baserade

Gothems kyrka. Foto: Ilse Vuijsters.

på natur och kultur förväntas i allt högre grad utgöra största anledningen till att resa och kommer i större utsträckning att ligga till grund för huvuddelen av de aktiviteter turister väljer på destinationen. I detta sammanhang är kategorin ”världsarv” betydelsefull för att locka en internationell turism. En annan relativt ny kategori som växer är den s.k. filmturismen. Nya Zeeland fördubblade turismen efter trilogin Sagan om ringen.

Några delar av kulturutbudet som i allt större utsträckning efterfrågas är äkthet, kvalitet, ”mervärde”, gestaltning, informationscentra och berättelser/historier. Här är Gotland rikt genom sina många och exklusiva kulturmiljöer, vilka framgångsrikt nyttjas av bl.a. Romateatern, Gotland Chamber Music Festival, Medeltidsveckan och Bläse Kalkbruksmuseum, där teatrar, konserter, konstutställningar etc anordnas. Undersökningar visar att dessa och andra kulturarv bidrar till att förstärka känslan av ”äkthet” och kvalitet, något som kulturturister efterfrågar i allt högre grad. Kulturmiljöerna ger också möjlighet till innovativa och spännande möten mellan gammalt och nytt och mellan estetisk och historisk social kultur.

Enligt TUI är natur- och kulturarvet viktiga beståndsdelar i turismen på Gotland och också de delar som i mångt och mycket gör Gotland unikt. Natur- och

kulturturismen kan vara ett viktigt alternativ eller komplement till den mycket säsongsberoende ”sol&badturismen”, som ännu är det mest kännetecknande för Gotland. Öns unika natur- och kulturmiljöer uppfattas också som resurser, styrkor och attraktionskrafter bland både turistföretagare och besökare. De turistiska produkterna baserade på naturen samt det dagliga gotländska livet är dock inte lika synliga i marknadsföringen som det kulturella utbudet. Detta kan utvecklas.

I rapporten definierar man begreppet ”natur- och kulturturism” och diskuterar olika varianter samt de typer av natur- och kulturturister som finns. För majoriteten av västvärldens naturturister är faciliteter så som toaletter, skyltade leder och stigar för olika rörligheter, parkeringar, naturstigar, picknickplatser och information om naturområdet viktiga för upplevelsen. Relativt många vill också ha lekplatser, caféer, restauranger, kiosker och längre iordningställda leder.

I rapporten diskuterar man även de konflikter som kan ligga i att nyttja natur- och kulturresurser inom turismen för kommersiellt bruk. Det finns t.ex. i såväl Sverige som internationellt ett inbyggt ömsesidigt misstroende mellan kultursektor och besöksnäring, s k ”politiska och ideologiska låsningar”. Det finns dessutom en uppenbar risk att de allmänna medlen för vård av skyddade områden kommer att minska i framtiden.

Utredningen berör även vissa framgångsfaktorer och positiva erfarenheter. Det är uppenbart att framgångsfaktorn ökar om man i högre grad fokuserar på åtgärder i informella nätverk än på struktur. Resultaten skall vara tydliga och förändringarna i utvecklingsarbetet påtagliga och långsiktiga.

Några citat från TUI:s utredning:

Gotland har ”rätt” förutsättningar för morgondagens turism i form av dess natur- och kulturarv, atmosfär och ”exotiska” image.

Varumärket Gotland är välkänt i Sverige men säsongsberoendet är fortfarande starkt och andelen utländska besökare bland turistdestinationer är lägst i Sverige. Den turistiska produkten har sett liknande ut under många år och vissa attraktioner upplever vikande besökarantal.

”Gotland är unikt” framhävs i majoriteten av det material vi tagit del av, men det är inte alltid det framgår vad som är unikt eller på vilket sätt. Vi menar att kulturen och naturen är det som gör Gotland unikt och detta torde vara basen i det turistiska utbudet, att bygga vidare på, både inom privat- och affärsturism.

Även om det sker en produktutveckling när det gäller natur- och kulturvärden är det ändå inte kring dessa produkter och tjänster som de stora intäkterna av turismen hamnar. Man kan på goda grunder hävda att i Gotlands fall är kulturen mer närande än tärande men det krävs långsiktig stöttning och förståelse kring detta och här finns sannolikt en hel del att göra när det gäller samverkan. Hur mycket (åter)investerar de aktörer som tjänar mest pengar på turismen i det destinationsgemensamma som i sin tur bidrar till att skapa Gotlands unika atmosfär och miljö?

4.1.2. Kommentar

TUI:s utredning är genomförd utifrån ett allmänt perspektiv, medan detta uppdrag begränsas till det som rör skyddade områden, offentligt ägda eller privatägda med fastställda skyddsföreskrifter. Programmet för natur- och kulturturism har därför avsiktligt begränsats till detta. Frågan om natur- och kulturguider har inte närmare analyserats, då detta ingår i programmet som helhet. Däremot kan TUI:s analys utgöra en god grund även för det pågående arbetet med varumärket Gotland, vars syfte är att skapa en varumärkesplattform som är gemensam för ön.

Linnés ask, Stora Karlsö. Foto: Anna-Lena Fritz.

4.2. Landsbygdsturnén

För att förankra arbetet med programmet och för att få synpunkter på innehåll och utformning genomfördes en turné på landsbygden under hösten 2005 och våren 2006.

De platser som besöktes var Lövsta, Fide, Hemse, Ösergarn, Lärbro och Fårö. Mötena genomfördes i form av grupparbete med avslutande gemensamma diskussioner och sammanställningar. I augusti 2007 arrangerades ett uppföljningsseminarium för deltagarna i landsbygdsturnén. I november samma år hölls ett sista avstämningsmöte.

Följande slutsatser, presenterade under sex huvudrubriker, har dragits utifrån de diskussioner som fördes:

1. Behov av utökad och förbättrad infrastruktur

För att tillgängligheten till såväl besöksplatser inom skyddade områden och andra attraktiva mål skall öka, finns stort behov av förbättrad infrastruktur. Detta gäller såväl väghållning, skyltning som parkeringsplatser, toaletter och vindskydd. På många ställen är det dessutom långt till kiosk eller enklare matställen, vilka om de byggdes ut torde öka tillgängligheten för olika besöksgrupper ytterligare.

2. Behov av samverkan och nätverksarbete

Inom många produktområden saknas ett fungerande samarbete, många produktägare står ensamma med ansvar och utvecklingskapaciteten blir därmed lidande. Goda exempel finns dock på ett väl fungerande samarbete med många aktiva aktörer i kontinuerlig samverkan; t ex Hovleden. Produktens framgång är beroende av intensivt och kontinuerligt samarbete mellan hästägare, markägare och myndigheter. Insatser behöver göras för stimulering av nätverksbildande och –arbete.

3. Hållbar finansiering

För många mindre entreprenörer inom natur- och kulturturismen ter det sig svårt att få ekonomi på verksamheten som bedrivs, kunskaper om prissättning och produktens/nyttjandets betydelse för en hållbar utveckling är låg. Samverkan mellan de dominerande researrangörerna, förvaltare (t ex Länsstyrelsen), och de små entreprenörerna med goda produkter är svag eller i det närmaste obefintlig. Åtgärder för att förbättra detta krävs. I dag kan t.ex. insatser med guidning bara ge kompletterande eller biinkomster för dem som har huvudparten av sin försörjning på annat sätt. Intäkter från den kommersiella verksamheten skall i ökad grad gå till skötseln av de natur- och kulturmiljöer som nyttjas.

Gotländsk kust. Foto: Mats Jansson.

Kanotfärd Lojsta träsk. Foto: Mats Jansson.

4. Entreprenörskap

Genomgående i mötena med intressenterna på landsbygden har varit konstaterandet att vi lider brist på entreprenörer som kan nyttja våra kultur- och naturtillgångar på ett företagsmässigt och rationellt sätt. Kunskaper saknas också om lagstiftningen som medger ett hållbart nyttjande även av skyddade områden. Detta kräver informationsinsatser, en stor pedagogisk utmaning för det offentliga Gotland.

5. Produkter och produktutveckling

Många produkter för komplettering till den redan utvecklade turismen finns outnyttjade och de som redan existerar har ofta svårt att få genomslag utifrån sin litenhet. Ökad samverkan krävs därför med de större aktörerna. Kunskap saknas om paketering och produktionskedjans uppbyggnad, och därmed var den egna "lilla produkten" skulle kunna få en relevant plats i den stora kedjan. Detta har också stor betydelse för den allmänna marknadsföringen av Gotland som besöksmål, men även för det enskilda företags möjligheter att synas på marknaden.

6. Rollfördelning

Varje besöksplats som kan nyttjas för natur- och kulturturism har ett antal intressenter med olika roller, som kan vara både privata och offentliga eller bestå av ideella föreningar av olika slag. Dessutom är de beroende av finansiering för att kunna utvecklas. En del av denna kan vara nationell eller via olika EU-medel. Närmast till är

Landsbygdsprogrammet, inklusive Leader, och det nya Mål 2-programmet Småland med öarna.

4.3. Intervjuer med entreprenörer inom besöksnäringen

Som komplement till omvärldsanalysen genomfördes ett antal intervjuer med gotländska entreprenörer med anknytning till natur- och kulturturismen i länet. Ett representativt urval av fem företagare intervjuades efter en gemensam frågemall; ett jordbruksföretag med stuguthyrning och tryffelsafari på norra Gotland, en konferensanläggning som erbjuder historiska upplevelser i lättäm form, en arrangör av konferensprogram med kulturupplevelser i ett samlat utbud, en person med vandringsbeskrivningar som företagsidé samt en företrädare för restaurangverksamhet på Stora Karlsö. Förserjningsgraden på den aktuella verksamheten varierar, från ca 50 till 100%.

Samtliga ger uttryck för de stora värden som den gotländska naturen och kulturen har rörande besöksprogram för olika grupper. Det gäller både privatturism och företagsarrangemang. Även skyddade områden nyttjas till viss del och man ser inga problem med att dessa även används av andra arrangörer. Med få undantag menar man att verksamheten är hållbar i social och ekologisk mening, medan det är svårt att alltid betrakta den som ekonomiskt hållbar. Man är mån om att följa de bestämmelser om begränsningar som finns i form av

förordningar och reglementen, t. ex. inom fågelskyddsområden och strandskyddet. En viktig förutsättning för en utveckling av natur- och kulturturism i vid mening är att transporterna till och från Gotland har nuvarande goda standard, innefattande överkomlig prisnivå och täthet i turtrafiken inom flyget och på färjorna. Aktiviteter för att höja värdet av denna form av turism kräver en analytisk och praktisk uppdelning i olika typer av åtgärder, t.ex. skötsel av lokala besöksplatser i samverkan, marknadsföring och affärsutveckling.

Besökarna efterfrågar fler natur- och kulturtillgångar än vad som kan erbjudas. Hindren består till huvuddelen av osäkerhet eller okunskap om i vilken utsträckning och i vilka former som de skyddade områdena kan nyttjas. Även nyttjandet av privat mark för t. ex. vandringar och utflykter kan vara känslig. Man menar att man med en förbättrad infrastruktur skulle kunna öka åtkomsten och tillgängligheten väsentligt. Nya lösningar kan prövas för att öka tillgängligheten till förhållandevis avlägsna besöksmål; t. ex. borde mikrostöd med utbildningsförbehåll prövas för att anlägga tillfartsvägar och parkeringsplatser på privat mark på landsbygden.

Man är helt överens om att nyttjandet av natur- och kulturtillgångar bör kunna öka. Här finns en god potential för utveckling. Bl.a. bör formerna för åretruntverksamhet undersökas på allvar, inte minst vad gäller olika former av handikappanpassning. De viktigaste angivna hindren för en positiv utveckling är de begränsningar som myndigheternas beslut medför. Genom en tydlig ambition till en förbättrad information och skyltning (t. ex. lämpliga vägar för strövområden och vandring) samt en generösare attityd hos tjänstemännen, borde dessa hinder kunna minimeras.

Vid besöksplatser som under sommarsäsong har kontinuerlig guideservice borde denna kunna kompletteras med ett flexibelt system med andra guideformer för mindre grupper. Detta skulle bana väg för fler fysiska upplevelser, där kvaliteten kunde garanteras genom t.ex. utbildning i guidningsmetodik, anpassad för lokalbefolkning, brukare och markägare. Andra uppgivna utbildningsbehov finns inom områdena marknadsföring, paketering och prissättning ("att kunna ta betalt på riktigt").

Sammanfattningsvis uttalar entreprenörerna ett starkt behov av tydlig information och utbildning i olika regelverk för nyttjandet av skyddade områden. Stöd till bevarande och utveckling av småskalig infrastruktur är också ett viktigt önskemål. Man har en fast övertygelse om att ett nyttjande av unika natur- och kulturtillgångar

kan ökas och detta är möjligt att uppnå med en kontinuerlig samverkan mellan enskilda fastighetsägare, entreprenörer och myndigheter i länet.

4.4. Fisketurism

Uppdraget har under arbetets gång kompletterats med det uppdrag rörande fisketurism som Länsstyrelserna (och Fiskeriverket) fick i regleringsbrevet för 2007 (uppdrag 25). Detta uppdrag redovisas till regeringen senast den första december 2007. Uppdraget består i att "översiktligt redovisa aktuell omfattning och utveckling av fisketurismen i länet, redovisa hinder för utvecklingen samt föreslå åtgärder som kan skapa förutsättningar för en positiv utveckling av fisketurismen i länet".

5. VISION OCH MÅL

Programmet för utveckling av natur- och kulturturism på Gotland är ett övergripande program som skall brytas ner/fasas in i det Regionala Tillväxtprogrammets utvecklingsområden och åtgärder. Med utgångspunkt i omvärldsanalysen har följande vision och mål formulerats för natur- och kulturturismen på Gotland:

Vision

Om tio år bidrar Gotlands unika natur- och kulturmiljö på ett väsentligt sätt till öns hållbara regionala tillväxt.

I natur- och kulturmiljöerna finns många viktiga besöksplatser, där företagare utvecklar natur- och kulturturism i samverkan med markägare och myndigheter. Bland annat har specifika näringsfrämjande upplåtelseavtal upprättats. Samarbetet präglas av ett positivt affärsklimat och en långsiktig hållbarhet från såväl ekologisk som ekonomisk och social synpunkt.

Gotlands arbete med utveckling av natur- och kulturturism har blivit en förebild för andra regioner i Östersjöområdet. Det internationella perspektivet är en självklar del av utvecklingsarbetet.

Mål

1. Skapa insikt och förståelse för natur- och kulturturismens förutsättningar och dynamik.
2. Skapa en tydlig rollfördelning.
3. Skapa finansieringsformer för utveckling av natur- och kulturturism.
4. Utveckla den småskaliga infrastrukturen.
5. Medverka till ett positivt företagsklimat.

6. STRATEGI

Genom strategin skall målen förverkligas. Förutsättningen för detta är att programmet integreras i det kommunala strategiarbetet, främst det Regionala Tillväxtprogrammet (RTP), där programmets övergripande mål och strategi bryts ner i konkreta åtgärder. Detta har gjorts genom ett ömsesidigt utbyte mellan Länsstyrelse och kommun. Länsstyrelsens representanter har aktivt deltagit i arbetet med det regionala tillväxtprogrammet och kommunens representanter har aktivt deltagit i Länsstyrelsens arbete med det länsvisa programmet för natur- och kulturturism.

1. Skapa insikt och förståelse för natur- och kulturturismens förutsättningar och dynamik.

Målet handlar om att förändra attityder, inspirera till helhetssyn, uppmuntra samverkan då företaget inte äger de natur- och kulturresurser som används samt tydliggöra att natur- och kulturturism kan vara en verksam komplettering till annan verksamhet. Strategin för att nå målet är följande:

- Ömsesidigt lärande – företag, myndigheter och markägare, t.ex. genom Naturens Bästa-konceptet.
- Tillskapande av en tydlig kommunikationsstrategi.
- Genomförande av en pilotstudie med metodutveckling, kopplad till området runt Bästeträsk i Fleringe.
- Tillsä tillse att insatserna alltid skall ske i ett både nationellt och internationellt perspektiv.

2. Skapa en tydlig rollfördelning.

Målet handlar om att skapa lämplig struktur/organisation för utvecklingsarbetet, initiera en tydlig ansvarsfördelning, tillse att beslut och ansvar finns på rätt nivå/i rätt organisation beroende på åtgärd (varje åtgärd är individuell och har sin egen dynamik och behov av struktur). Strategin för att nå målet är följande:

- Vid programmets genomförande skapa plattformar/mötesplatser där aktörer på olika nivåer (myndigheter, organisationer, företag) möts för att gemensamt tydliggöra sina respektive roller.
- Skapa kunskap om varandras roller och verksamhetsområden.

Medeltidsveckan 2007. Foto: Mats Jansson.

3. Skapa finansieringsformer för utveckling av natur- och kulturturism.

Målet handlar om att skapa finansieringsformer för utveckling av natur- och kulturturism inom ramen för Gotlands kommuns Regionala Tillväxtprogram samt att skapa förutsättningar för att en del av intäkterna går tillbaka till skyddet av de områden/det objekt som nyttjas (se vidare kapitel 7 nedan). Strategin för att nå målet är följande:

- Informera om de möjligheter till finansiellt stöd som finns som komplement till egna insatser.
- Så långt möjligt sammanföra resurser.

4. Utveckla den småskaliga infrastrukturen.

Målet handlar om att utveckla den småskaliga infrastrukturen som är en förutsättning för att utveckla natur- och kulturturism, dvs. det kitt som ger tillgänglighet och praktisk service. Det handlar om skyltar, parkeringsplatser, anläggning och/eller underhåll av vägar, toaletter, vindskydd, sopbehållare m.m. Strategin för att nå målet är följande:

- Utveckla samverkan mellan myndigheter och andra berörda parter.
- Inventera behovet.
- Gemensamt nyttja resurser inom ramen för Gotlands kommuns regionala tillväxtprogram (RTP), dvs. strukturfondsmedel, regionala utvecklingsmedel, del av Länsstyrelsens skötselanslag samt landsbygdsprogrammet för satsningar på den småskaliga infrastrukturen.

5. Medverka till ett positivt företagsklimat.

Målet handlar om att tydliggöra hur privat sektor kan använda sig av de resurser som finns (policyfrågor, upplåtelseformer) samt att förkorta beslutsvägarna. Strategin för att nå målet är följande:

- Tydliggöra förutsättningarna för företagare att använda sig av natur- och kulturbesöksplatser som arenor.
- Samordna insatser som finansieras av Arbetsförmedlingens Starta eget, regionala utvecklingsmedel från Gotlands kommun, Landsbygdsprogrammet (inklusive Leader), Länsstyrelsens skötselanslag.
- Revidera skötselplaner för skyddade områden för bättre anpassning till företagande.
- Bibehålla ett nätverk med besöksplatscentra på landsbygden i samarbete med Turistbyrån i Visby.

7. FINANSIERING

7.1. Medel för regional utveckling

Huvuddelen av finansieringen kan skapas inom ramen för det Regionala Tillväxtprogrammet (både det som är under utarbetande och kommande); strukturfondsmedel och regionala utvecklingsmedel. Dessa kan kompletteras med del av Länsstyrelsens skötselanslag.

7.2. Landsbygdsprogrammet 2007-2013, inklusive Leader

Det nya landsbygdsprogrammet (inklusive Leader) syftar till ekonomisk, ekologisk och hållbar utveckling på landsbygden. Fokus ligger på ökat företagande, tillväxt och sysselsättning med en hög miljöambition. Varje län har tagit fram en regional genomförandestrategi för landsbygdsprogrammet. För Gotlands del framhålls särskilt den stora potential som länet har för att utveckla natur- och kulturvärdena i landskapet för turism och upplevelser. Budgeten för 2007-2008 uppgår till 71,9 miljoner. Medel kan sökas av lantbrukare, skogsbrukare, markförvaltare, företagare, boende och verksamma på landsbygden, antingen i form av företags- eller projektstöd. Landsbygdsprogrammet harmonierar med kommunens strategiprogram, det regionala tillväxtprogrammet (RTP) och RUP (Vision Gotland 2025).

7.3. Arbetsförmedlingen - Starta eget

Om man är arbetslös och vill starta eget har Arbetsförmedlingen vissa möjligheter att hjälpa till genom det arbetsmarknadspolitiska programmet ”Stöd till start av näringsverksamhet”. Programmet innebär att man får ekonomisk hjälp för att komma igång med företaget. Bidraget består av aktivitetsstöd som betalas ut i sex månader. Nivån på aktivitetsstödet motsvarar ens ersättning i arbetslöshetskassan. För att komma ifråga ska man vara inskriven hos Arbetsförmedlingen. Man ska ha fyllt 20 år och vara arbetslös eller riskera att bli det. Obs! att dessa regler gäller 2007 och kan ändras med kort varsel genom politiska beslut.

7.4. Europeiska Fiskefonden

När det gäller utvecklingen av fisketurismen kan bidrag erhållas från den Europeiska Fiskefonden men främst när det handlar om utvalda fiskeområden som fastställts av EU. I övrigt hänvisas till Landsbygdsprogrammet.

8. UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING

Föreliggande program är ett resultat av ett gemensamt arbete mellan i första hand Gotlands kommun och Länsstyrelsen (se texten, Uppdrag 50). Uppföljning och utvärdering är därmed också en gemensam uppgift.

Programmet skall harmoniera med det övergripande strategidokumentet Vision Gotland 2025. Praktiskt bör uppföljningen ske inom ramen för RTP-arbetet. Den första uppföljningen och utvärderingen genomförs 2010, därefter 2017. Dessutom görs en årlig uppföljning i samband med Länsstyrelsens årsredovisning.

9. PILOTSTUDIE

För att illustrera möjligheterna för entreprenörer inom natur- och kulturturismen att utveckla sin verksamhet inom skyddade områden genomförs en pilotstudie utifrån de förutsättningar som finns i anslutning till Bästeträsk och Blå Lagunen i Fleringe. En metodik att utveckla såväl skötselplaner som upplåtelseavtal prövas för att därefter tillämpas i kommande projekt, t.ex. vid Grogarnsberget i Östergarn m.fl. områden. Detta är föreslaget som en åtgärd i det regionala tillväxtprogrammet.

10. BILAGA

10:1. Uppdrag 50 i Regleringsbrevet

”Länsstyrelserna i Gotlands, Västra Götalands, Värmlands, Jämtlands och Norrbottens län skall ta fram länsvisa program för hur natur- och kulturturism, som ett led i arbetet med regional utveckling, kan utvecklas i länet. Respektive länsstyrelse skall utreda möjligheterna till att naturvård och arbetet med kulturarvet och utveckling av natur- och kulturturism ömsesidigt kan stödja varandra. Med detta som bas skall varje länsstyrelse ta fram länsvisa program för hur natur- och kulturturismen kan utvecklas i länet. Avsikten med de länsvisa programmen är bl.a. att visa hur skyddade områden och andra natur- och kulturvärden kan och bör nyttjas för hållbar natur- och kulturturism. Länsstyrelsen skall i arbetet särskilt utgå från vad regeringen anför i skrivelsen En samlad naturvårdspolitik (skr. 2001/02:173), propositionen En politik för en långsiktig konkurrenskraftig svensk turistnäring (prop. 2004/05:56) samt propositionen Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag (prop. 2004/05:150). Länsstyrelsen skall vidare beakta prioriteringarna i det regionala tillväxtprogrammet. I län med regionalt självstyrelseorgan eller kommunalt samverkansorgan skall programmet tas fram i nära samverkan med dessa.

Blå lagunen, Ar och Bästeträsk i Fleringe. Foto: Gunnar Britse.

Programmet bör bl.a. belysa följande:

- beskrivning och analys av framgångsfaktorer respektive eventuella hinder för att utveckla natur- och kulturturismen,
- förutsättningarna, särskilt vad gäller utbildnings- och fortbildningsbehov och marknadsrelaterade aspekter,
- tillgången på och arbetsmarknad för kvalificerade natur- och miljöguider, samt
- beskrivning av hur natur- och kulturturismen kan och bör utvecklas i länet.

Programmet bör i första hand utgå från en tidshorisont som motsvarar de närmaste fem till tio åren. Programmet skall tas fram i nära samverkan med turistnäringen i länet och i synnerhet med aktörer inom denna som fokuserar på natur- och kulturturism. Samverkan bör även ske med kommuner, företrädare för mark- och vattenägare, brukare och andra mark- och vattenanvändare samt andra relevanta aktörer i länet. Även olika intresseorganisationer bör ges möjlighet att medverka i arbetet. I mån av behov kan samverkan ske med angränsande län.

Länsstyrelsen skall redovisa uppdraget till regeringen (Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet, nuvarande Miljödepartementet) senast den 20 december 2007, framflyttat till den 29 februari 2008”

10:2. Projektplan och organisation

Organisationen och upplägget av arbetet finns redovisat i ”Projektplan för att Utveckla natur- och kulturturismen. Enligt uppdrag 50, regleringsbrev 2006” Arbetet har kännetecknats av ett aktivt engagemang, där det praktiska samarbetet mellan Gotlands kommun och Länsstyrelsen har varit särskilt positivt. Även det interna arbetet på Länsstyrelsen har varit konstruktivt och givande, vilket också gäller för samarbetet med övriga externa intressenter. Konstateras kan dock att det har varit svårt att nå befintliga och potentiella företag med bäring på natur- och kulturturism. Av den anledningen har ett antal företagare valts ut för särskilda djupintervjuer.

Det operativa arbetet har styrts av ett arbetsutskott på fyra personer med vardera en representant för Gotlands kommun respektive Länsstyrelsen samt projektledningen. Till arbetsutskottet har Jan Wigsten, Natural AB, varit knuten. I den s.k. amverkansgruppen har viktiga nyckelaktörer varit representerade. Det rör sig om Gotlands kommun med tanke på arbetet med det regionala tillväxtprogrammet (RTP), Gotlands Turistförening, Högskolan på Gotland, LRF samt Länsmuseum på Gotland.

Det interna arbetet på Länsstyrelsen har utförts av en tvärasektoriell arbetsgrupp på 15 personer med handläggare/sakkunniga från olika verksamhetsområden.

Nipsippor.
Foto: Stellan
Hedgren.

För att inkludera övriga intressenter har inbjudan till samråd gjorts via Turistföreningens företagsregister, hembygdsföreningar, LRF:s föreningsregister, Kultur- och fritidsförvaltningens föreningsregister samt personliga kontakter. Möten har hållits på Lövsta samt i Fide, Hemse, Östergarn, Lärbro och på Fårö. Ett inledande seminarium arrangerades i april 2006 på Strand hotell i Visby. I augusti 2007 genomfördes ett seminarium på Suderbys för att följa upp den s.k. landsbygdsturnén. Ytterligare ett seminarium arrangerades i november 2007, då förslaget till program diskuterades.

10.3. Definitioner i Turismens Utredningsinstituts "Turistisk omvärldsanalys för Gotland".

Det finns tre typer av naturturism: naturen som arena (t.ex. aktiviteter på Mix Ranch eller konferens på Gotska Sandön, enduro, golf, orientering och ridning), naturen som mål och arena (t.ex. naturguidningar på Stora och Lilla Karlsö, grottäventyr i Lummelundagrottan eller havsöringsfiske) och naturen som mål (t.ex. vinprovning och rundvandring på Gute Vingård, doft- och smakupplevelser av en annan sort på Krusmyntagården eller ett besök på Naturum Gotland) samt fyra grupper av naturturister: sportiga, bekväma, sociala och naturintresserade. Grupperna har olika behov, konsum-

tions- och besöksmönster, vilket är viktigt att ta med i beräkningen för att minimera konflikter mellan olika målgrupper och intressenter.

Kulturturism delas in i två olika typer, dels den estetiska kulturen i form av konst, musik, teater osv. (t.ex. Gotland Chamber Music Festival, Bergmanveckan, Roma-teatern, Öppna ateljéer, enskilda konserter m.m.) och dels den social-antropologiska kulturen som innehåller sedvanor, attityder, värderingar, matkultur, umgänges-sätt, språk mm (t.ex. Medeltidsveckan, Bungemuseet, Vikingabyrn, visning av Gotlands kyrkor). Dessa båda typer kan dessutom delas in i dåtida och nutida kultur.

10:4. Naturens Bästa

Naturens Bästa är Svenska Ekoturismföreningens metod för att kvalitetssäkra naturturistiska produkter. Fyra gotländska företag är certifierade för Naturens Bästa. Det rör sig om Resestugan för resmålet Gotska Sandön, Mcart för cykelturism, Romabokningen för fossilsafari samt Naturskyddsföreningens verksamhet på Lilla Karlsö. De tre förstnämnda certifierades i november 2007. Grundprinciperna för Naturens Bästa är följande:

- Respektera resmålens begränsningar – minsta möjliga slitage på natur och kultur.
- Gynna den lokala ekonomin.
- Miljöanpassa hela verksamheten.
- Bidra aktivt till natur- och kulturskydd.
- Satsa på upptäckarglädje, kunskap och respekt.
- Kvalitet och trygghet på resan.

Naturum, Vamlingbo.
Foto: Lars Bäckman.

11. LITTERATUR, INFORMATION, LÄNKAR.

Gotlands kommun, 2007. Varumärket Gotland. Sammanfattning, analys och konklusioner. Rapport Graffman AB.

Gotlands kommun, 2007. ”Vision Gotland 2025”. Regionalt utvecklingsprogram, RUP. Förslag till visioner, mål och strategier. Remissupplaga.

Gotlands kommun, 2007. Regionalt tillväxtprogram, förslag under arbete.

Naturvårdsverket, 2004. Värna, Vårda, Visa – ett program för bättre förvaltning och nyttjande av naturskyddade områden 2005-2015. Stockholm.

Naturvårdsverket 2005. Skyddad natur – en motor för regional och lokal utveckling. En främjande utvärdering av arbetet för hållbar regional utveckling genom skötsel och nyttjande av skyddade områden. Naturvårdsverkets rapport 5504. Stockholm.

Naturvårdsverket 2005. Effektiv skötsel av skyddade områden. Naturvårdsverkets rapport 5505. Stockholm.

Riksantikvarieämbetet 2006. För framtidens kulturarvsarbete. Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys 2006. Stockholm.

Petterson, Robert & Svensson, Bo (red.) 2005. Målkonflikter mellan natur, kultur och turism i hållbart utvecklingsarbete. ETOUR, U 2005:29.

Länsstyrelsen i Gotlands län. Skyddad natur i Gotlands län. www.i.lst.se.

Länsstyrelsen i Gotlands län, 2007. Omfattning och utveckling av fisketurism i Gotlands län – redovisning av 2007 års regeringsuppdrag.

Länsmuseet på Gotland. 2006/2007. Guideboken ”Se Gotland” på svenska, engelska och tyska. I samarbete med Länsstyrelsen.

Tillväxt Gotland. Näringslivsorganisation för Gotland. Stadgar m.m.

Turismens Utredningsinstitut, 2006. Turistisk omvärldsanalys för Gotland.

Länsstyrelsen, 2007. Välkommen ut i naturen! -Till något av Gotlands 96 naturreservat.

Länsstyrelsen, 2007. Från kust till änge. Utflyktsguide till 26 gotländska naturreservat.

Besöksplatser på Gotland, www.segotland.se. Svenska och engelska.

Gotlands kommuns hemsida, www.gotland.se.

Länsstyrelsen, www.i.lst.se/i/amnen/Naturvard

Länsstyrelsen, www.i.lst.se/amnen/Kulturmiljo

Naturum Gotland, www.naturumgotland.se

Naturens Bästa, www.naturensbasta.se

Nationalparken Gotska Sandön, www.gotskasandon.se

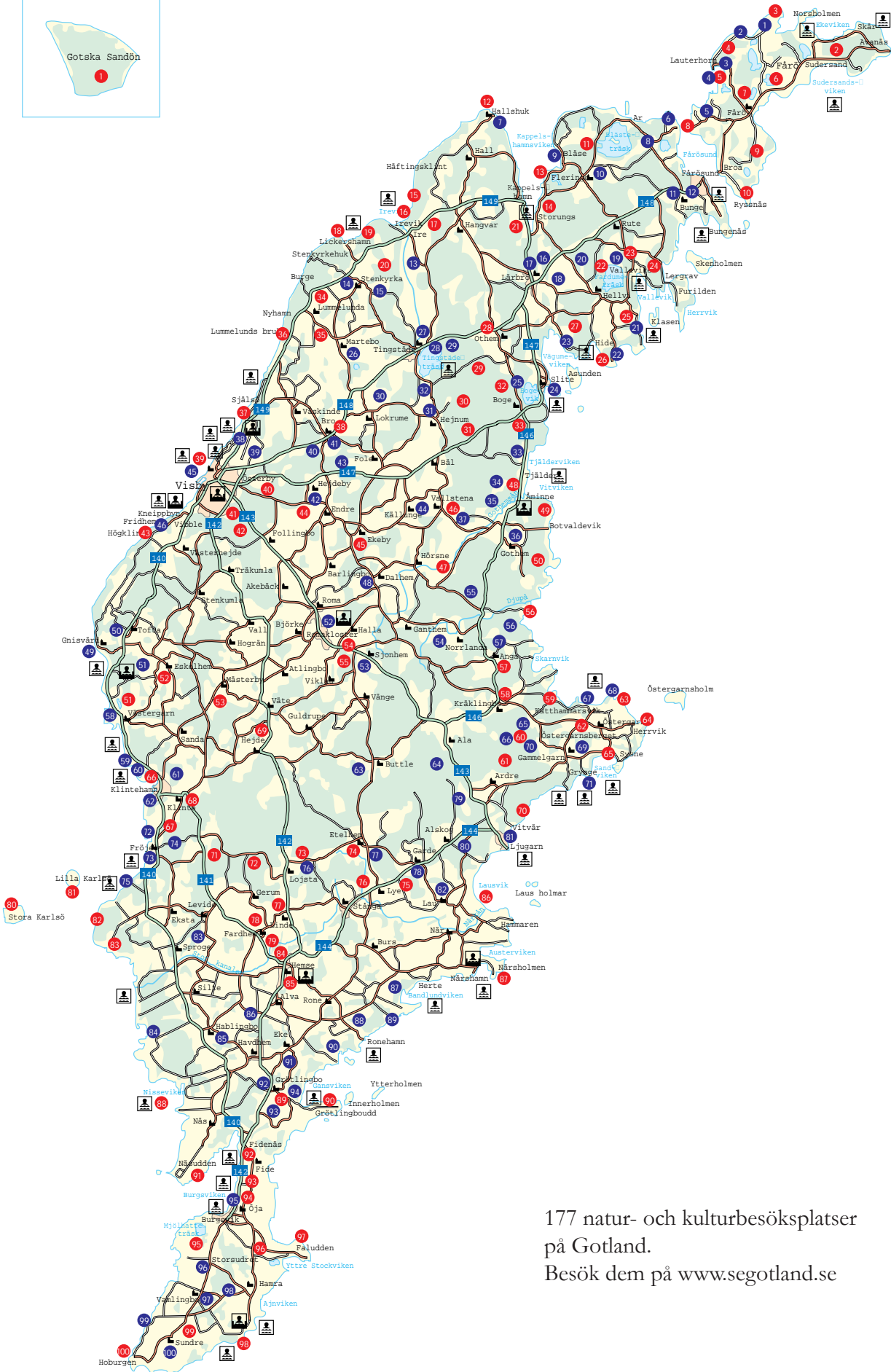
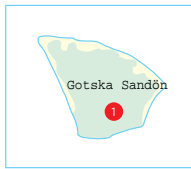
Stora Karlsö, www.storakarlso.se

Länsmuseet på Gotland/Historiska spår, [www.lansmuseetgotland.se/historiska spår!/?](http://www.lansmuseetgotland.se/historiska_spår!/)

Gotlands Botaniska Förening, www.gotlandsflora.se

Gotlands Ornitologiska Förening, www.blacku.se

Naturskyddsföreningen på Gotland, www.gotland.naturskyddsforeningen.se

177 natur- och kulturbesöksplatser
på Gotland.
Besök dem på www.segotland.se

”Gotland är unikt framhålls i majoriteten av det material vi tagit del av, men det är inte alltid det framgår vad som är unikt eller på vilket sätt. Vi menar att kulturen och naturen är det som gör Gotland unikt och detta torde vara basen i det turistiska utbudet, att bygga vidare på, både inom privat- och affärsturism”.

Turistisk omvärldsanalys för Gotland, Turismens Utredningsinstitut

Förehistoriskt gravfält, Gålrum i Alskog. Foto: Gunilla Lexell.

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN